Maria SUBI
(Universitatea de Vest
din Timişoara)

Traseul marin în epopeea vergiliană

Abstract: (**The Sea Pathway in Vergil's Epic Poem**) Characterized by dynamism and adventure, Vergil's epic poem tells the story of a voyage, a difficult initiating journey which began on Troja's shores (*Trojae [...] ab oris*) and headed towards Italy and Latium's coast (*Italiam [...] Lavinjaque venit/ Litora*). The link between these landmarks is represented by the sea which served, in ancient times, as passageway to all corners of the world and thus, it came to play a significant role in the Latin epic universe. Associated with the notion of expedition and expressed lexically through a variety of synonyms (*aequor*, *aestus*, *altum*, *aqua*, *caerŭla*, *fluctus*, *fretum*, *gurges*, *imber*, *mare*, *pĕlăgus*, *pontus*, *marmor*, *ocĕănus*, *profundum*, *sal*, *salum*, *unda* etc.), the aquatic element in Vergil's work presents itself as a protean entity, multi-faceted, suggestively illustrated by the Mantuan poet. There exists, on one side, a topos of the calm sea, favorable, which is depicted by means of terms evoking the azure, the clearness and the brightness of the marine horizon (*caerŭla*, *marmor* etc.). On the other side, there exists also a topos of the violent deep which becomes visible in extremely evocative descriptions of sea tempests (see fragments in books I, III, and V of the epic poem). Remarkable through these images, the Virgilian marines reveal an artist of fine nuances, captivated by the sea – a true *Virgilius Maritimus*, as titled by Eugène de Saint-Denis.

Keywords: voyage, sea, azure, tempest, description

Rezumat: Plină de dinamism şi acţiune, epopeea lui Vergilius este povestea unui periplu, a unui traseu dificil, iniţiatic, ce are ca punct de plecare ţărmul Troiei (*Trojae [...] ab oris*), iar ca ţintă, Italia şi limanul lavinian (*Italiam [...] Lavinjaque venit/ Litora*). Liantul între cele două puncte de reper este întruchipat de mare, care servea, în antichitate, drept cale de acces către diversele colţuri ale lumii şi care a ajuns să joace un rol însemnat în universul poetic latin. Asociat cu noţiunea de călătorie şi concretizat lexical printr-o mare varietate de sinonime (*aequor*, *aestus*, *altum*, *aqua*, *caerŭla*, *fluctus*, *fretum*, *gurges*, *imber*, *mare*, *pĕlăgus*, *pontus*, *marmor*, *ocĕănus*, *profundum*, *sal*, *salum*, *unda* etc.), elementul acvatic se înfăţişează, în opera vergiliană, ca un element proteic, cu multiple feţe, cromatizate sugestiv de poetul mantuan. Există, astfel, un topos al mării calme, priincioase, care prinde contur cu ajutorul unor termeni ce evocă azurul, transparenţa şi strălucirea orizontului marin (*caerŭla*, *marmor* etc.). Există însă şi un topos al apei violente, care se regăseşte în descrierile, extrem de expresive, ale furtunii pe mare (vezi fragmentele din cânturile I, III şi V ale epopeii). Remarcabile prin imaginile create, marinele vergiliene dezvăluie un artist al nuanţelor, îndrăgostit de mare – un veritabil *Virgilius Maritimus*, cum îl numeşte Eugène de Saint-Denis.

Cuvinte-cheie: periplu, mare, azur, furtună, descriere

Plină de dinamism şi acţiune, epopeea lui Vergilius este povestea unui periplu, a unei călătorii iniţiatice, dificile, ce are ca punct de plecare ţărmul Troiei (*Trojae [...] ab oris*), iar ca ţintă, Italia şi limanul lavinian (*Italiam [...] Lavinjaque venit/ Litora*): *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris/ Italiam, fato profugus, Lavinjaque venit/ Litora, multum ille et terris jactatus et alto/ Vi Superum, saevae memorem Junonis ob iram* (*Aen*., I, 1-4) „Cânt luptele şi pe eroul care,/ Destinul urgisindu-l de pe ţărmul/ Troian, ajunse-ntâiul în Italia,/ Pe al Laviniei liman. Ce multe/ A pătimit el, vânzolit pe mare/ Şi pe uscat, de-a zeilor strânsoare,/ Din pricina vrăjbìei cei nestinse/ A crâncenei Iunona" (trad. G.I.T., p. 33).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

Liantul între cele două puncte de reper – Troia și Hesperia – este întruchipat de mare, care servea, în antichitate, drept cale de acces către diversele colţuri ale lumii și care a ajuns să joace un rol însemnat în universul poetic latin: «Par sa position géographique, le monde romain était en contact constant avec la **mer**, principale voie de communication entre les différentes régions de l'Empire. Aussi joua-t-elle, comme dans la poésie grecque, un rôle important dans la poésie latine» (André 1949, 332). Într-un asemenea context, se explică interesul aparte pentru mare al lui Vergilius, care se arată familiarizat cu limbajul tehnic al marinarilor sau cu diversele manevre nautice și realități meteorologice: chiar dacă aceste cunoștințe nu fac din el un specialist, un *Virgilius Nauticus* (Saint-Denis 1935, 184, 224-225)[1], el rămâne un poet îndrăgostit de mare, pe care a descoperit-o în timpul șederii lui la Neapolis: «La mer l'a conquis; il a conquis la mer» (Saint-Denis 1935, 181). Ca atare, opera sa capitală, *Aenēis*, are drept fundal bazinul mediteraneean, devenit *mare internum* pentru urmașii lui Aenēās, ce își asigură astfel hegemonia maritimă și gloria militară (vezi Saint-Denis 1935, 181; Guțu 1970, 172): «Cette idée, cette confiance, cette atmosphère de victoire ont produit l'Énéide, épopée de la marine romaine» (Saint-Denis 1935, 181).

Prezenţă statornică în spaţiul vergilian, marea constituie, totuși, un traseu imprevizibil şi plin de obstacole – traseu impus de zei viteazului hărăzit să ajungă *per aspera ad astra: „Immo age, et a prima dic, hospes, origine nobis/ Insidias," inquit, „Danaum, casusque tuorum,/ Erroresque tuos; nam te iam septima portat/ Omnibus errantem terris et **fluctibus** aestas"* (*Aen*., I, 753-756) „Mai bine/ Ne-ai depăna, cinstite oaspe, totul/ De la-nceput: urzelile pe care/ Aheii le-au ţesut, şi pătimirea/ Troienilor, şi lunga-ţi pribegire:/ Că-s şapte veri de cînd, din ţară-n ţară,/ Tu rătăceşti pe mări, bătut de valuri" (trad. G.I.T., p. 73). Suferinţele îndurate de Aenēās – laolaltă cu tovarăşii lui de pribegie[2] – au însă o semnificaţie ce transcende nivelul individual, ele simbolizând, în plan macroistoric, trudnica gestaţie a seminţiei romane (*Tantae molis erat Romanam condere gentem!*): *multosque per annos/ Errabant, acti fatis **maria** omnia circum./ Tantae molis erat Romanam condere gentem!* (*Aen*., I, 31-33) „Destinul/ Cel maşter vînturatu-i-a pe ape/ Atîţia ani în şir. Cu câtă trudă/ S-a ctitorit romana seminţie!" (trad. G.I.T., p. 35).

Identificându-se cu destinul tumultuos al stirpei troiene, *maris aequor* reprezintă, pentru Aenēās, singura modalitate de acces spre măreţul viitor ce îi stă în faţă. Relevant, în acest sens, este îndemnul adresat lui de năluca lui Hector, ce leagă nădejdea întemeierii unei noi cetăţi (*moenia*) de străbaterea necuprinsului lichid (*pererrato [...] **ponto***): *Sacra suosque tibi commendat Troia penatis;/ Hos cape fatorum comites, his moenia quaere/ Magna pererrato statues quae denique **ponto*** (*Aen*., II, 293-295) „Tot ce-are Troia sfânt aici, Penaţii/ Ţi-i dă în seamă ţie: ia-i cu tine,/ Însoţitori pe

[1] Aceasta este teza lui Auguste Jal, un istoriograf al marinei franceze și autor al unei arheologii navale, ce descoperă, îndărătul poetului mantuan, un marinar, bun cunoscător al terminologiei și al manevrelor nautice: «tout ce qui touche à la marine lui est familier» (apud Saint-Denis 1935, 184). La polul opus, Victor Bérard contestă competențele nautice ale acestui «bon élève des Alexandrins» (apud Saint-Denis 1935, 224-225).

[2] Cf.: *Troes te miseri, ventis **maria** omnia vecti,/ Oramus* (*Aen*., I, 524-525) „Pre tine noi troienii, hăituiţii/ Pe-atîtea mări de vijelii, acuma/ Rugămu-te" (trad. G.I.T., p. 61); *nos, reliquias Danaum, terraeque **maris**que/ Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,/ Urbe, domo, socias* (*Aen*., I, 598-600) „Tu ne-ai primit în urbea ta, la pragu-ţi,/ Pe noi, rămăşituri abia scăpate/ Din ghearele danailor; pe mare,/ Apoi, şi pe uscat, cercaţi de toate/ Năpăştile şi-obidele, de toate/ Lipsiţi" (trad. G.I.T., p. 65).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

drumu-ursitei tale./ Le caută şi lor cetate nouă,/ Pe care ctitori-o-vei, măreaţă,/ Până la urmă, străbătând genunea" (trad. G.I.T., p. 97). Tot astfel, şi vorbele oraculare ale Creusei proiectează o perspectivă grandioasă (*res laetae regnumque et regia coniunx/ Parta tibi*), condiţionată însă de parcurgerea nesfârşitei întinderi marine (*vastum* ***maris aequor*** *arandum*): *Longa tibi exsilia et vastum* ***maris aequor*** *arandum:/ Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva/ Inter opima virum leni fluit agmine Thybris./ Illic res laetae regnumque et regia coniunx/ Parta tibi* (*Aen*., II, 780-784) „Te-aşteaptă lung surghiun ş-o mare-întinsă,/ Pe care-o vei brăzda, c-aşa ţi-e scrisa./ Ajunge-vei la Soare-Apune-n ţara/ Pe unde lunecă-n domoale valuri/ Etruscul Tibru, care scaldă-acolo/ Mănoase ţarini. Tu avea-vei parte/ De bogăţii, de sceptru, de o soaţă/ De neam regesc acolo" (trad. G.I.T., p. 123).

Încrederea pe care o au într-un asemenea viitor ilustru îi motivează pe troienii supravieţuitori să se alăture cutezătoarei iniţiative a căpeteniei lor: *Undique convenere animis opibusque parati/ In quascumque velim* ***pelago*** *deducere terras* (*Aen*., II, 799-800) „Cu sufletul lor mare, ei sunt gata/ Să meargă peste mări spre alte ţărmuri,/ Oriunde aş fi vrut să-i duc" (trad. G.I.T., p. 124). Ceea ce rămâne în urma lor este priveliştea sumbră a Troiei, care fumegă din temelii, *humo fumat Neptunia Troia* (*Aen*., III, 3). Detaliile oferite de artist, în cartea a doua a epopeii, compun un tablou marin întunecat, în care atât imaginea lunară (*tacitae per amica silentia lunae*)[3], cât şi semnalul luminos lansat de flota grecească se proiectează pe fundalul tenebrelor nocturne, în vreme ce incendiul care pârjoleşte cetatea lui Priămus se răsfrânge până departe, în apele capului Sigēum (Saint-Denis 1935, 238): *Vertitur interea caelum et ruit* ***Oceano*** *nox/ Involvens umbra magna terramque polumque/ Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri/ Conticuere; sopor fessos complectitur artus./ Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat/ A Tenedo tacitae per amica silentia lunae/ Litora nota petens, flammas cum regia puppis/ Extulerat* (*Aen*., II, 250-257) „În vremea asta cerul se roteşte/ Şi Noaptea din ocean se aridică,/ În umbră deasă astrucând pământul,/ Şi cerul, şi-uneltirile urzite/ De greci; la vetre risipiţi, troienii/ Au amuţit; şi somnu-mbrăţişează/ A lor, de istovire, frânte trupuri./ Şi iat-acum că armia-aheeană,/ Prin liniştea prietenoasă-a lunii,/ Porni dinspre Tenédos; în corăbii/ Înşiruite în tăcerea nopţii,/ Ei tind spre ţărmuri bine cunoscute./ Deodată, nava amiral ridică/ Semnalul luminos" (trad. G.I.T., p. 95); *Iam Deiphobi dedit ampla ruinam/ Volcano superante domus, iam proximus ardet/ Ucalegon; Sigea igni* ***freta*** *lata relucent* (*Aen*., II, 310-312) „Şi iată că palatul/ Lui Deifob, pojarul îl doboară,/ Iar în vecinătate arde casa/ Lui Ucalégon. Scânteiază toată/ Strâmtoarea lui Sigeu, pân' hăt departe" (trad. G.I.T., p. 98).

Asociat cu noţiunea de călătorie şi concretizat lexical printr-o mare varietate de sinonime (*aequor,-ŏris*; *aestus,-us*; *altum,-i*; *Amphitrīte,-ēs*; *aqua,-ae*; *barăthrum,-i*; *caerŭla,-ōrum*; *fluctus,-us*; *fretum,-i*; *gurges,-ĭtis*; *imber,-bris*; *mare,-is*; *pelăgus,-i*; *pontus,-i*; *marmor,-ŏris*; *Neptūnus,-i*; *Nēreūs,-ĕi*; *ocĕănus,-i*; *profundum,-i*; *stagnum,-i*; *sāl, salis*; *sălum,-i*; *Thĕtis,-ĭdis*; *unda,-ae*; *vadum,-i* etc.)[4], elementul acvatic se înfăţişează, în opera vergiliană, ca un element proteic, cu multiple feţe, cromatizate expresiv de poetul mantuan. Când poleit de razele soarelui sau ale lunii, când întunecat şi vânzolit de

[3] Cu privire la motivul lunii în epopeea vergiliană, vezi Papu [1967], 54-55.

[4] Toate aceste vocabule „marine" – ce alternează în versurile vergiliene – apar şi în inventarul poetic realizat de Quicherat (Quicherat 1846, 700). Cf. şi Subi 2017, 39.

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

furtuni, spaţiul marin este „largul” – *altum* –, ce urmează a fi străbătut, în toată întinderea lui, de corăbiile dardanilor, porniţi din Troia atunci când *vix prima inceperat aestas* (*Aen*., III, 8) „abia începuse primăvara”, anotimpul propice pentru navigaţie: *Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo/ Et campos ubi Troia fuit. Feror exsul in* ***altum****/ Cum sociis natoque, Penatibus et magnis dis* (*Aen*., III, 10-12) „Atuncea părăsesc, cu ochii-n lacrămi,/ Limanul ţării, câmpul unde Troia/ A stat cândva. Mă duc surgun în larguri/ Cu soţii, cu feciorii, cu Penaţii,/ Cu Marii Zei” (trad. G.I.T., p. 129).

Cel dintâi popas, în Tracia, se aşază sub o zodie nefastă (vezi episodul Polydōrus), motivându-i pe teucri să părăsească ţinutul nelegiuit (*scelerata excedere terra*, *Aen*., III, 60) şi să dea pânzele în voia vânturilor (*dare classibus Austros*, *Aen*., III, 61). Se configurează astfel un topos al mării calme, priincioase, care prinde contur cu ajutorul unor epitete precum *placāta*, *lenis*, *crepĭtans*. *Placāta* („liniştit, binevoitor”) apare drept calificativ al apei, potolite în urma acţiunii benefice a vânturilor uşoare (***placata****que venti/ Dant* ***maria***): rularea sonantelor lichide *l* şi *r* (*p****l****acāta*, *ma****r****ĭa*), precum şi maxima apertură vocalică a lui *a* – reluat eufonic în cele trei silabe ale adjectivului *pl****a****cā****ta*** şi apoi repetat de două ori în determinatul său nominal, *m****a****r****ĭa*** (*pl****a****c****a****t****a****que […] m****a****r****ĭa***) – evocă, muzical, euforia orizontului marin, ce se deschide, amplu, înaintea ochilor năierilor. Pe de altă parte, termenii *lenis* („lin, uşor”) şi *crepĭtans* („foşnind, suflând”), care valorifică, deopotrivă, sugestiile auditive ale sonantelor *l*, *n*, *r* sau ale fricativei *s* (***len****i****s***, ***crepĭtans***), servesc ca atribute ale austrului, identificat aici cu vântul de primăvară, care foşneşte dulce (***lenis crepitans*** *[…] Auster*) şi cheamă „spre larguri” (*vocat Auster in* ***altum***), prielnic fiind navigaţiei (Saint-Denis 1935, 212-213). Verbele completează imaginea creată adjectival, ele reproducând mişcările precipitate ale oamenilor, ce coboară corăbiile în mare (***Deducunt*** *socii naves*) şi umplu întregul ţărm, în agitaţia plecării (*litora* ***complent***): *Inde, ubi prima fides* ***pelago****, placataque venti/ Dant* ***maria*** *et lenis crepitans vocat Auster in* ***altum****,/ Deducunt socii naves et litora complent* (*Aen*., III, 69-71) „Ş-apoi, când mării ne putùm încrede,/ Căci vântul între timp se mulcomise/ Ş-o boare dulce ne-mbia spre larguri/ Abia foşnind, coboară soţii-n valuri/ Corăbiile de pe ţărm, umplându-l/ Cu forfota” (trad. G.I.T., p. 132).

În acelaşi topos al apei calme (*placata* ***maria***) se plasează şi drumul troienilor din Tracia către legendara Cretă – un drum lin şi rapid (*volāmus*), desfăşurat pe o mare (*pelăgo*, *per aequor*, *freta*) presărată cu o mulţime de insule, ale căror nume (***Ortygiae*** *portus,* ***Naxon*** *viridemque* ***Donusam****,/* ***Olearon*** *niveamque* ***Paron*** *sparsasque […]* ***Cycladas***[5]), rânduite, pe alocuri, „în şiraguri dense, punctează ritmic versurile” (Subi 2017, 41). Muzicalitatea sonantelor (*l, r, m, n*), laolaltă cu suflul spirantelor (*f, s*) *și* efectele fonice ale oclusivelor – predominant surde, dar și sonore (*p, t, qu, c, b, d, g*) – se îmbină în text cu o succesiune de aliterații și asonanțe, eufonic-imitative (*Linqui****mus*** *Ortygiae por****tus****, p****o****rtus p****e****lagoque, Ole****a****ron niveamque P****a****ron, P****a****r****o****n sp****a****r****s****asque, fre****ta*** *conci****ta****, c****e****rtamine c****l****amor, p****r****oavosque p****e****tamus./ P****r****osequitur, anti****quis*** *Curetum adlabimur o****ris***). Expresivitatea acestor figuri de sunet sporește sensibil prin asocierea lor cu timbrul grav al spondeilor sau cu „săltărețele dactile”, care sugerează mișcarea valurilor, „izbindu-se de ţărmul/ Atâtor insule”, precum și cadența vâslelor, lovind apa înspumată. Într-un atare cadru, optimist şi tonic, fortifiant, atrage atenţia o combinaţie

[5] Termen generic, *Cyclădas* (*Cyclădes,-um*) este precedat în text de numele specifice unora din aceste insule: *Naxon* (*Naxos/ Naxus,-i*), *Oleăron* (*Olĕărŏs,-i*), *Paron* (*Părŏs/ Părus,-i*).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

coloristică aparte: verde şi alb (***viridem****que Donusam […]* ***niveam****que Paron*), care se însoțește, în epopeea vergiliană, cu imaginea sosirii troienilor în țara făgăduită lor şi cu sentimentul de beatitudine pe care îl dă atingerea țintei – sentiment neîntemeiat *hic et nunc*, întrucât nu Creta, ci Italia constituie adevărata lor destinaţie (vezi Edgeworth 1979, 167)[6]. Demn de reținut rămâne însă contrastul ce se stabilește între cele două epitete – conectate prin conjuncția copulativă enclitică *-que* (***viridem****que Donusam […]* ***niveam****que Paron*) – și vocabulele care desemnează azurul mării (Saint-Denis 1935, 239) și se înscriu astfel în sfera coloraţiei implicite, marcând cromatic cadrul descrierii (*aequor*, *freta*): *Linquimus Ortygiae portus* ***pelago****que volamus,/ Bacchatamque jugis Naxon viridemque Donusam,/ Olearon niveamque Paron sparsasque per* ***aequor****/ Cycladas et crebris legimus* ***freta*** *concita terris./ Nauticus exoritur vario certamine clamor:/ Hortantur socii Cretam proavosque petamus./ Prosequitur surgens a puppi ventus euntes,/ Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris* (*Aen*., III, 124-131) „Ne depărtăm de portul din Ortigia/ Zburând pe mare. Rând pe rând, trecurăm/ Pe lângă Naxos, pe-ale cărei vârfuri/ Bacante chiuie; pe lângă verdea/ Donusa, iar apoi pe lângă Paros,/ Cea strălucind de-a marmorei candoare;/ Pe lângă risipitele Ciclade/ Pe luciul mării. Trecem peste valuri/ Ce se frământ, izbindu-se de ţărmul/ Atâtor insule. Sentrec năierii/ Strigând în fel şi chip. Se-ndeamnă soţii/ Înspre-ale Cretei strămoşeşti meleaguri./ De către pupă vânt se aridică/ Ce ne urmează lin în drumul nostru./ Şi iată, lunecăm până la urmă/ La ţărmul cureţilor, bătrânul” (trad. G.I.T., p. 135).

Există însă la poetul mantuan și un topos al *apei violente* – cum o numește Gaston Bachelard, comentând proiecțiile literare ale subiectului: „Există oare temă mai banală decât cea a *mâniei* Oceanului? O mare calmă este cuprinsă de o furie neașteptată. Ea vuiește şi urlă. Primeşte toate metaforele furiei, toate simbolurile animale ale furiei şi ale mâniei [...]. Căci psihologia mâniei este de fapt una dintre cele mai bogate şi mai nuanţate [...]. Metaforele mării fericite şi bune vor fi deci mult mai puţin numeroase decât cele ale mării rele” (Bachelard 1997, 174). Într-un asemenea registru imagistic se situează și versurile vergiliene ce zugrăvesc plecarea troienilor din insula Creta: *paucisque relictis/ Vela damus vastumque cava trabe currimus* ***aequor****./ Postquam* ***altum*** *tenuere rates, nec jam amplius ullae/ Apparent terrae, caelum undique et undique* ***pontus****,/ Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber/ Noctem hiememque ferens et inhorruit* ***unda*** *tenebris./ Continuo venti volvunt* ***mare*** *magnaque surgunt/* ***Aequora****, dispersi jactamur* ***gurgite*** *vasto./ Involvere diem nimbi et nox umida caelum/ Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes./ Excutimur cursu et caecis erramus in* ***undis****./ Ipse diem noctemque negat discernere caelo/ Nec meminisse viae media Palinurus in* ***unda****./ Tres adeo incertos caeca caligine soles/ Erramus* ***pelago****, totidem sine sidere noctes* (*Aen*., III, 190-204) „Lăsând câţiva acolo/ Din soţi, străbatem iar noianul mării/ Pe nave adâncate. Când ajunsem/ Cu ele-n larg, şi-n niciun fund de zare/ Pământ nu se mai vede: pretutindeni/ E numai mare, numai cer tutindeni,/ Atunci, deasupra mea un nour negru/ Opritu-s-a, aducător de beznă/ Şi de furtună. Forfoteşte valul/ În întuneric.

[6] Asocierea aceasta a albului cu verdele revine la Vergilius, în pasajul ce descrie sosirea troienilor în Italia, ţinta reală a călătoriei lor (Edgeworth, 1979, 167): *Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,/* ***Candida*** *per silvam cum fetu concolor* ***albo/*** *Procubuit* ***viridi****que in litore conspicitur sus* (*Aen*., VIII, 81-83) „Şi iată, din senin, că nălucirea/ Se şi plineşte, ochii minunându-i:/ Pe ţărmul verde, -n codru tologită,/ O scroafă se zăreşte, toată-i albă,/ Ca şi godacii săi” (trad. G.I.T., p. 385).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

Dintr-o dată vântul/ Burzuluieşte marea şi talazuri/ Uriaşe se-aridic. Ne răzleţirăm,/ De vifor biciuiţi, pe-ntinsa mare./ Au astrucat lumina zilei norii,/ Iar noaptea jílavă ne fură cerul./ Cresc fulgere prin sfârtecaţii nouri:/ Din drum ne-abatem silnic, la-ntâmplare,/ Rătăcitori pe oarbele talazuri./ Nici însuşi Palinurus nu mai poate –/ Pe cât ne spune el – şă-şi deie sama/ Dacă pe lume-acuma-i zi sau noapte,/ Nici drumul nu şi-l aminteşte-n sorbul/ Talazurilor. Zile trei, întrege,/ Făr' să le ţinem bine socoteala,/ Am rătăcit prin orbul întuneric/ Pe mări; şi tot atâtea nopţi ca smoala" (trad. G.I.T., p. 139-140).

Descrierea este gradată ascendent, desfăşurând o bogată terminologie acvatică (*aequor*, *altum*, *pontus*, *unda*, *mare*, *aequŏra*, *gurgĭte*, *undis*, *unda*, *pelăgo*). După câteva succinte notaţii preliminare, se desenează fundalul tabloului, cu ajutorul unor vocabule ce servesc în context drept cromonime: *caelum* și *pontus*. Așezate în chiasm, cele două substantive deschid larg perspectiva, către un albastru infinit (*undĭque*), în care celestul și marinul se conjugă și se confundă: ***caelum*** *undique et undique* ***pontus***[7] (*Aen*., III, 193) „pretutindeni/ E numai mare, numai cer tutindeni" (trad. G.I.T., p. 139). Brusc însă, pastelul în albastru își schimbă compoziția, odată cu apariția unui contrapunct cromatic, reprezentat de norul (*imber*), ce aduce cu sine tușe noi, întunecate și modifică structural atmosfera întregii scene: *Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber/ Noctem hiememque ferens* (*Aen*., III, 194) „Atunci, deasupra mea un nour negru/ Opritu-s-a, aducător de beznă/ Şi de furtună" (trad. G.I.T., p. 139). Imaginea aceasta, preluată din *Odiseea*, XII, 405-406 (vezi Macrobius, *Saturnalia*, V, VII, 1), revine şi într-un alt cânt al epopeii vergiliene: *Olli* ***caeruleus*** *supra caput adstitit* ***imber****,/ Noctem hiememque ferens* (*Aen*., V, 10-11) „Un vânăt nor se neclintì deasupra,/ Cu sine aducând şi-ntunecime,/ Şi vijelie" (trad. G.I.T., p. 219). Potrivit lui J. André, ***caeruleus*** *imber* evocă nuanțele mohorâte ale norilor prevestitori de vijelie: «le bleu d'acier sombre des nuées orageuses», adjectivul utilizat – *caerŭlĕus* – marcând «des nuances sombres qui suggèrent les nuages et la pluie» (André 1949, 167). Este, de alfel, o caracteristică a textului vergilian «l'habitude de joindre la couleur noire avec le mauvais temps, la tempête, la tristesse – donc, le rapport affectif du poète à la couleur noire, au coloris sombre» (Schulbaum 1930-1931, 123). Pictat în tonuri posomorâte (*caerŭlĕus*), definitorii pentru tabloul tempestei (*Noctem hiememque ferens*), ***caeruleus*** *imber* este menit să intensifice la maximum amplitudinea fenomenului natural: «le nuage sombre intervient fréquemment pour accroître l'horreur de la tempête, souligner le déchaînement des éléments» (André 1949, 335; cf. Baran 366, 405).

De la drama aerului violent (vezi Bachelard 1997, 233): *imber/ Noctem hiememque ferens*, atenția se îndreaptă către apa violentă, a cărei agitaţie este transpusă de poet în imagini deopotrivă acustice, motorii şi vizuale: *et inhorruit* ***unda*** *tenebris* (*Aen*., III, 195) „Forfoteşte valul/ În întuneric" (trad. G.I.T., p. 139). Văzută „sub aspectul ei masiv, puternic, incontrolabil, profund şi tenebros", marea se înfățișează „ca o genune devoratoare, pururea gata să-i înghită pe cei vii" (Delumeau 1986, 60), ea fiind asociată mereu cu ideea de pericol și spaimă (Pelletier-Michaud 2007, 79-80), precum și cu ideea „de moarte, de noapte, de abis" (Delumeau 1986, 69), aşa încât reprezentările sale poetice amintesc descrierea lumii infernale (Pelletier-Michaud 2007, 80). Dinamica

[7] Vezi și: *Ut pelagus tenuere rates nec jam amplius ulla/ Occurrit tellus,* ***maria*** *undique et undique* ***caelum*** (*Aen*., V, 8-9) „Când năvile în larg se-nstăpâniră/ Şi-uscatul nu se mai zări niciunde –/ Doar marea pretutindeni şi doar cerul" (trad. G.I.T., p. 219). Cf. *Odiseea*, XII, 404.

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

acvaticului agresiv se întovărășește, prin urmare, cu un anumit tip de cromatică: cromatica nocturnului, a beznei (*inhorruit unda* ***tenebris***), întrucât dezlănțuirea stihială a naturii reface imagistic „haosul primar" (vezi Delumeau 1986, 61), când *nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan* (Ovidius, *Met*., I, 10) „Nu era încă Titan să dea lumii lumină" (p. 265), iar *lucis egens aer* (Ovidius, *Met*., I, 17) „Aerul fără lumină era" (p. 265). «La détermination de la tempête par la couleur noire exprime par excellence toute l'horreur de ce phénomène de la nature plutôt qu'il ne le décrit» (Schulbaum 1930-1931, 123), negrul „profund, noian de negru" fiind menit să pună în relief «la terreur de la tempête» (Schulbaum 1930-1931, 123): *Involvere diem* ***nimbi*** *et* ***nox*** *umida caelum/ Abstulit* (*Aen*., III, 198-199) „Au astrucat lumina zilei norii,/ Iar noaptea jílavă ne fură cerul" (trad. G.I.T., p. 139); *Excutimur cursu et* ***caecis*** *erramus in* ***undis****./ Ipse diem* ***noctem****que negat discernere caelo/ Nec meminisse viae media Palinurus in* ***unda****./ Tris adeo incertos* ***caeca caligine*** *soles/ Erramus pelago, totidem* ***sine sidere noctes*** (*Aen*., III, 200-204) „Din drum ne-abatem silnic, la-ntâmplare,/ Rătăcitori pe oarbele talazuri./ Nici însuşi Palinurus nu mai poate –/ Pe cât ne spune el – şă-şi deie sama/ Dacă pe lume-acuma-i zi sau noapte,/ Nici drumul nu şi-l aminteşte-n sorbul/ Talazurilor. Zile trei, întrege,/ Făr' să le ţinem bine socoteala,/ Am rătăcit prin orbul întuneric/ Pe mări; şi tot atâtea nopţi ca smoala" (trad. G.I.T., p. 139-140).

E vorba aici de feluritele manifestări ostile ale apei agresive, căci dezlănţuirile „năpraznice, vijelii învârtejite, talazuri uriaşe ce urcă din «hău», furtună şi beznă: acestea sunt […] constantele uraganului care ţine deseori câte trei zile în şir […] şi aduce întotdeauna cu sine primejdii de moarte" (Delumeau 1986, 56). Vergilius reuneşte astfel realităţi meteorologice întâlnite frecvent în largul Peloponezului, într-o mare temută de corăbieri, cu elemente specifice furtunilor adriatice din *Odiseea*, extinse, în mod curent, pe durata a trei zile (Saint-Denis 1935, 219). Este «une tempête noire, une succession de grains qui bouchent le temps et empêchent toute visibilité pendant trois jours et trois nuits; le poète insiste sur cette obscurité» (Saint-Denis 1935, 218) – pe care o zugrăveşte, în termeni plastici, Frederik van Valckenborch, un pictor flamand, ce ne-a lăsat o sugestivă imagine a unei asemenea scene din epopeea vergiliană.

După sumbrul spectacol al tempestei marine – cauzatoare de pierderi şi catastrofe –, urmează priveliştea senină oferită de „faţa-albastră-a mării" (*caerŭla*), ce mărgineşte insulele Strofade sau care împrejmuieşte o seamă de ostroave, plasate şi ele în Marea Ionică (*Zacynthos*, *Dulichĭum*, *Săme*, *Nerĭtos*, *Ithăca*, *Leucădĭa*). Alternanța întunecat/luminos reprezintă, de altminteri, o caracteristică a artei lui Vergilius, ce știe să exprime, în felul acesta, discret și subtil, stări alternative de spirit, în nesfârșitul ciclu al existenței, versurile sale oglindind «la joie et la douleur, l'espoir et l'angoisse, la vie et la mort» (Brouillard [2012], 19): *Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae/ Annixi torquent* ***spumas*** *et* ***caerula*** *verrunt./ Servatum ex* ***undis*** *Strophadum me litora primum/ Excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae/ Insulae* ***Ionio*** *in magno* (*Aen*., III, 207-211) „Atuncea:/ Jos pânzele! Ne năpustim la vâsle,/ Nu-i vreme de pierdut. Icnesc năierii,/ Rotind cu vâsle înspumate valuri/ Şi faţa-albastră-a mării vânturând-o./ Scăpat din ape, mă primesc pe ţărmuri/ Strofadele întâi şi-ntâi, ostroave/ În marea Ionică. Le zice astfel/ Cu nume grec" (trad. G.I.T., p. 139-140); *fugimus spumantibus* ***undis****,/ Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat./ Jam medio apparet* ***fluctu*** *nemorosa Zacynthos,/ Dulichiumque Sameque, et Neritos ardua saxis./ Effugimus scopulos*

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

Frederik van Valckenborch, *Peisaj cu scene din Eneida vergiliană*, 1603

Ithacae, Laertia regna,/ Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi./ Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis/ Et formidatus nautis aperitur Apollo (*Aen*., III, 268-275) „Iar noi gonim pe înspumata mare/ Pe unde, priincios, ne-ndreaptă vântul/ Şi Palinur, cârmaciul nostru. Iată,/ Din toiul valurilor se iveşte/ Împădurita insulă Zacintos,/ Dulichiu, şi Same, şi Neritos,/ Ostrovul cel cu înălţimi pietroase./ Scăpăm de stâncăriile Itacăi,/ De ţara lui Laerte, blăstămând-o,/ Că ea doar l-a hrănit pe nemilosul/ Ulise. Dup-aceea ni s-arată/ În neguri, vârful muntelui Leucate/ Şi templul lui Apolo, cel de care/ Se tem corăbierii" (trad. G.I.T., p. 143).

În cel dintâi fragment, universul neptunic este actualizat lexical printr-un cuvânt ce desemnează culoarea tradiţională a cerului şi a mării, îndeobşte asociate (vezi Baran 1983, 366; Price 1883, 15; André 1949, 166): este vorba de substantivul neutru *caerŭla,-ōrum* (*plurale tantum*) 'suprafaţa azurie a mării', căci, dincolo de nuanţele sale schimbătoare, marea rămâne, totuşi, albastră – dovadă frecvenţa epitetului *caerŭlus*(3) şi substantivizarea sa: «la fréquence de l'épithète et sa substantivisation nous obligent à voir là sa couleur fondamentale, un bleu» *(*André 1949, 165). Pe acest fundal cerulìu, Vergilius proiectează spuma albă a valurilor: *nautae/ Annixi torquent* ***spumas*** *et* ***caerula*** *verrunt* (*Aen*., III, 207-208) „Icnesc năierii,/ Rotind cu vâsle înspumate valuri/ Şi faţa-albastră-a mării vânturând-o" (trad. G.I.T., p. 139), iar efectul pictural este absolut remarcabil, amintind delicateţea nuanţelor din pânzele impresioniste (vezi Saint-Denis 1935, 239): «Le contraste chromatique b l a n c / b l e u, *spuma / caerula*, évident par l'association de deux mots occupant la position centrale dans l'hexamètre, est concrétisé sous la forme d'un effet visuel sur l'étendue de la mer» (Baran 1983, 387; cf. Saint-Denis 1935, 239). Aceeaşi viziune a mării înspumate – ce constituie un clişeu grecesc, preluat de poezia latină (vezi André 1949, 377)[8] – ne întâmpină şi în următorul

[8] Cf. ***Caeruleum spumat sale*** *conferta rate pulsum* (Ennius, *Annales*, 14, 378) „Marea azurie spumegă, spintecată de o puzderie de corăbii" (trad. M. S.); *Ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi,/* ***Caerula*** *verrentes abiegnis* ***aequora*** *palmis [...];/ Tortaque remigio* ***spumis*** *incanuit* ***unda*** (Catullus, *Carmina*,

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

pasaj: *fugimus* ***spumantibus undis*** (*Aen*., III, 268) „Iar noi gonim pe înspumata mare" (trad. G.I.T., p. 143). Pitorescul peisajului se conjugă însă, în cele două tablouri marine, cu dinamismul acţiunilor umane. O succesiune de verbe (*cadunt*, *insurgimus*, *annixi*, *torquent*, *verrunt*, *fugimus*, *effugimus*) transcrie, în figuri deopotrivă auditive şi motorii, manevrele de plecare, agitaţia şi eforturile corăbierilor, mişcarea cadenţată a vâslelor, îndepărtarea grăbită de ţărm (vezi Baran 1983, 386-387). În plus, Neculai Baran remarcă şi faptul că suita de spondei din versul: *Annixi torquent spumas et caerula verrunt* imprimă un ritm aparte textului, în vreme ce combinaţiile fonetice prezente în structura sa susţin sonor imaginile create: «on a l'impression de voir le glissement des nefs sur l'étendue bleue de la mer…» (Baran 1983, 386).

Un nou popas, de astă dată la Actium, are loc iarna, când – după cum notează Vergilius, foarte atent la aspectul şi efectele valurilor – asistăm doar la o uşoară «crispation des ondes, *asperat undas*» (Saint-Denis 1935, 240, 249), sub acţiunea Acvilonului: *Interea magnum sol circumvolvitur annum/ Et glacialis hiems Aquilonibus asperat* ***undas*** (*Aen*., III, 284-285) „În vremea/ Aceasta, rotitorul soare crugul/ Din fiecare an şi-l împlinise/ Şi iarna cea gheţoasă cu-al ei crivăţ/ Zburleşte-acum talazurile mării" (trad. G.I.T., p. 144). De aici, troienii se îndreaptă către Buthrotum, oraş pe coasta Epirului, iar textul ne oferă o reprezentare sumară a călătoriei lor. Potrivit unui tipar curent în epocă (vezi Saint-Denis 1935, 235), descrierea consemnează, mai întâi, entuziasmul corăbierilor (ce acţionează pe întrecute, *certātim*), iar, mai apoi, înregistrează şi gesturile lor, verbele utilizate: *feriunt* („izbesc") şi *verrunt* („mătură, bat") sugerând, plastic, loviturile puternice ale vâslelor, care despică talazurile, *aequŏra* (vezi Baran 1983, 386): *Linquere tum portus iubeo et considere transtris./ Certatim socii feriunt* ***mare*** *et* ***aequora*** *verrunt:/ Protinus aerias Phaeacum abscondimus arces/ Litoraque Epiri legimus portuque subimus/ Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem* (*Aen*., III, 289-293) „Dau atunci poruncă, portul/ Să-l părăsim, pe bănci să se aşeze/ Vâslaşii. Soţii pe-ntrecute, marea/ O bat cu-a lor lopeţi, brăzdând genunea./ Curând, de ochii noştri se ascunde/ Feacia, cu ţancurile-i nalte,/ Şi lunecăm pe lângă ţărmurile/ Epirului; intrăm apoi în portul/ Caonului şi-urcăm înspre cetatea/ Butrotului, semeaţă" (trad. G.I.T., p. 144).

Traseul ulterior al troienilor, care, pornind din ţara lui Hĕlĕnus, plutesc, pe lângă coastele Epirului, spre Italia, este redat într-o altă marină, ce schiţează, din câteva tuşe doar, alunecarea lină dinspre lumina crepusculară înspre umbrele vesperale şi orbul întuneric: *Provehimur* ***pelago*** *vicina Ceraunia iuxta,/ Unde iter Italiam cursusque brevissimus* ***undis****./ Sol ruit interea et montes umbrantur opaci;/ Sternimur optatae gremio telluris ad* ***undam****/ Sortiti remos passimque in litore sicco/ Corpora curamus, fessos sopor inrigat artus* (*Aen*., III, 506-511) „Plutim apoi pe mare spre Italia/ Pe lângă lanţul munţilor Cerauniei,/ Pe unde-i drumul cel mai scurt. Atunce/ Şi soarele-asfinţi, iar munţii-n umbră/ Se-nvăluie, de nu-i mai vede nime./ Trăgând la sorţi, pe mâne-zi, vâslaşii,/ În preajma apei ne aşternem gliei/ La sânu-i mult râvnit; ne risipirăm/ Pe-uscat, grijind truditele-ne trupuri./ Iar somnul se strecoară-n mădulare" (trad. G.I.T., p. 156). Este un moment de calm şi repaus nocturn, ce corespunde „unei specifice dispoziţii contemplative" a artistului mantuan, atras de „farmecul naturii" (Papu [1967],

LXIV, 6-7, 13) „Au cutezat pe săratele valuri s-alerge cu nava,/ Marea de-azur cu lopeţile cele de brad măturând-o [...]./ Şi, răscolit de lopeţi, se albise talazul de spume" (p. 119, 121).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

35). Pe fundalul acestui statism absolut, strâns legat de „motivul nopţii, al umbrei, al întunericului" (Papu [1967], 41)[9], se desfăşoară veghea cârmaciului Palinurus, un năier destoinic şi înţelept, care ştie să descifreze „limbajul" fenomenelor meteorologice (vezi Saint-Denis 1935, 276): *Necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:/ Haud segnis strato surgit Palinurus et omnis/ Explorat ventos atque auribus aera captat;/ Sidera cuncta notat tacito labentia caelo* (*Aen*., III, 512-515) „În caru-i tras de Ore, noaptea încă/ La calea jumătate n-ajunsese,/ Când sare din culcuşu-i Palinurus/ Şi vânturile toate le adulmă/ Ş-ale văzduhului zvoniri/ Le prinde-n căuşu-urechii. Stelele pe toate/ Le urmăreşte lunecând pe cerul/ Tăcut" (trad. G.I.T., p. 156).

Previziunile de vreme bună, identificate în atmosferă (*cuncta videt* ***caelo*** *constare* ***sereno***, *Aen*., III, 518), îl determină pe pilot să comande manevrele de plecare (*Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus/ Temptamusque viam et velorum pandimus alas*, *Aen*., III, 519-520). Sugerată spaţial prin imaginea drumului (*Temptamusque* ***viam***), întinderea mării apare învăluită în strălucirea aprinsă a momentului auroral: *Iamque* ***rubescebat*** *stellis* ***Aurora*** *fugatis* (*Aen*., III, 521). În opoziţie cu asemenea tonuri vii şi luminoase, se desenează prezenţa colinelor întunecate (***obscuros*** *collis*) de pe ţărmul hesperic, situat undeva, la orizont (vezi Saint-Denis 1935, 238). Peisajul este văzut din larg, în timp ce pribegii dardani se apropie de uscat şi percep mai întâi o zonă colinară neclară (*obscuros collis*) şi malul Italiei, care, departe fiind (*procul*), pare extrem de scund (***humilem****que videmus/ Italiam*). Este vorba de o iluzie optică frecventă pentru cineva aflat la mare distanţă – iluzie pe care poetul o înregistrează cu fidelitatea sa caracteristică (vezi Saint-Denis 1935, 233-234, 238): *Postquam cuncta videt caelo constare sereno,/ Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus/ Temptamusque viam et velorum pandimus alas./ Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis/ Cum procul obscuros collis humilemque videmus/ Italiam. Italiam* (*Aen*., III, 518-523) „Iar când îşi dete seama că tot ceru-i/ Statornic aşezat a vreme bună,/ Dă, de la pupă, limpede semnalul/ Plecării. Noi din tabăra ne-urnirăm/ Şi, iar cercând al mării şleau, întindem/ A pânzelor aripe. De pe ceruri,/ Gonind ai nopţii aştri, Aurora-şi/ Înfiripa lucoarea. Deodată/ Zărim nişte coline-ntunecate/ Şi scundele Italiei limanuri./ Italia!" (trad. G.I.T., p. 156-157).

Asociat, *hic et nunc*, cu lumina şi coloritul Aurorei, elementul neptunic se identifică, în fragmentul imediat următor, „cu cele mai negre imagini ale adversităţii" (Delumeau 1986, 69), care se concentrează în prezentarea, terifiantă, a Scilei și Caribdei, doi monștri marini mitologici, plasați de o parte și de alta a strâmtorii Messina, între Sicilia și Italia. Imitându-l pe Homer, Vergilius ne oferă, mai întâi, o descriere anticipativă a lui Hĕlĕnus (ce îl avertizează pe Aenēās asupra acestui impediment maritim), urmată de relatarea contactului cu infernalele obstacole – la fel cum, la poetul grec (vezi Saint-Denis 1935, 221), Circe îl previne mai întâi pe Ulise asupra primejdiei pe care o va întâmpina (*Odiseea*, XII, 80-110), după care se desfăşoară întâlnirea propriu-zisă cu monștrii (*Odiseea*, XII, 234-259).

Ut pictura poesis „Poezia este aidoma picturii", susţine Horatius (*Epistula ad Pisones*, 361), iar formula sa își găseşte pe deplin aplicare în tabloul realizat de ilustrul mantuan – tablou ce surprinde, cu o deosebită forţă expresivă, înfăţişarea grozavă a

[9] Un motiv aparţinând registrului „descendent" al epopeii (Papu [1967], 41).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

Henry Fuseli, *Ulise în faţa Scilei şi Caribdei*, 1794-1796

îndoitului pericol: *venit medio vi **pontus** et **undis**/ Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes/ Litore diductas angusto interluit **aestu**./ Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis/ Obsidet, atque imo **barathri** ter **gurgite** vastos/ Sorbet in abruptum **fluctus** rursusque sub auras/ Erigit alternos, et sidera verberat **unda**./ At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris/ Ora exsertantem et navis in saxa trahentem./ Prima hominis facies et pulchro pectore virgo/ Pube tenus, postrema immani corpore pistrix/ Delphinum caudas utero commissa luporum./ Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni/ Cessantem, longos et circumflectere cursus,/ Quam semel informem vasto vidisse sub antro/ Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa* (*Aen*., III, 417-432) „Dup-aceea marea,/ La mijloc pătrunzând cu-a ei talazuri,/ A despărţit cu sila două ţărmuri/ Şi-a dezbinat Sicilia de Hesperia./ De-atunci cetăţi şi-ogoare răzleţite-s/ De-o panglică de apă ce le scaldă./ Pe ţărmurele drept pândeşte Scila,/ Iar pe cel stâng, hrăpăreţa Caribdă./ De trei ori, din a hăului bulboană,/ În fiecare zi ea soarbe-n pântec/ Nămeţi de valuri, iar apoi le scuipă-n/ Văzduh, cu ele cerul împroşcându-l./ Cât despre Scila, oarbă-ntunecime/ O ţine-ascunsă într-o vizuine,/ De unde scoate-afară numai capul,/ Târând spre stâncării corăbiile./ În sus, ea are chip de om: fecioară/ Cu piept frumos doar pân' la brâu. Încolo,/ E o dihanie: ditamai balena,/ Un monstru e, o gadină a mării/ Cu coadă de delfin, ce-i atârnată/ De-un mijloc ca de lup. E mult mai bine/ Să dai napoi, tărăgănându-ţi drumul,/ Pe lângă mal să cercetezi Pachinul/ Cu lung ocol, decât, fie şi-o dată,/ Să dai cu ochii de scălâmba Scila/ De peştera stâncoasă unde urlă/ Dulăii ei verzui ca faţa mării" (trad. G.I.T., p. 151-152).

La fel de terifiant este şi spectacolul oferit de confruntarea troienilor cu mult temutele arătări: *Tum procul e **fluctu** Trinacria cernitur Aetna,/ Et gemitum ingentem **pelagi** pulsataque saxa/ Audimus longe fractasque ad litora voces,/ Exsultantque **vada** atque aestu miscentur harenae./ Et pater Anchises „nimirum hic illa Charybdis:/ Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat./ Eripite, o socii, pariterque insurgite remis."/ Haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem/ Contorsit laevas proram Palinurus ad **undas**;/ Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit./ Tollimur in caelum curvato **gurgite**, et idem/ Subducta ad Manis imos desedimus **unda**./ Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,/ Ter **spumam** elisam et rorantia vidimus astra* (*Aen*., III, 554-567) „Ba mai zărim, din valuri cum răsare/ În zări, vulcanul Etna din Sicilia./ Şi desluşim şi uriaşul geamăt/ Al mării ce de stânci se tot izbeşte/ Şi

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

mugetul talazurilor rupte/ La ţărm. Noianul clocotă-n străfunduri,/ Năsipul mestecând cu valu-n zbucium./ Şi cuvântă părintele Anhise:/ «– Aiasta e Caribda cea vestită,/ Sunt sigur, astea-s stâncile spăimoase/ Ce-n viersu-i ni le prorocea Helenus./ O, soţilor, smulgeţi-ne de-aice:/ Săriţi la vâsle toţi, deopotrivă»./ Şi mai întâi spre stânga Palinurus/ Îndreaptă prora ce trosneşte-n valuri/ Şi către stânga bate-acuma vântul/ Şi tot spre stânga stăruie vâslaşii./ Boltindu-se vâltoarea, ne azvârle/ În slăvi; apoi, când se îndărăptează,/ La zeii Mani talazul ne scufundă./ În văgăunile lor găunoase/ De trei ori aprig stâncile gemut-au,/ De trei ori am văzut, din izbitură/ Ţâşnita apă aştrii rourându-i" (trad. G.I.T., p. 158-159).

În arierplanul limbajului mitologic din textul vergilian, tratatele nautice identifică prezența unor elemente reale (vezi Saint-Denis 1935, 222-223): un ansamblu de stânci periculoase (*saxa horrenda*), pe partea italiană a strâmtorii (Scila) și un vârtej puternic, produs de întâlnirea unor curenți de apă contrari, în preajma malului sicilian (Caribda). Aflate față în față, la mică distanță, Scila și Caribda constituiau o gravă amenințare pentru navigatori, întrucât cei ce traversau strâmtoarea riscau să piară, poziționați *între Scila și Caribda* – expresie ce desemna plasarea între două rele, între două primejdii la fel de mari. Plecând de la o asemenea stare de fapt, închipuirea anticilor a dat naștere unor reprezentări monstruoase, pe care le aflăm sintetizate în versurile mantuanului. Astfel, Scila este o alcătuire hibridă, jumătate femeie (*pulchro pectore virgo*), jumătate balenă uriașă, cu o coadă de delfin legată de un pântec de lup (*immani corpore pistrix/ Delphinum caudas utero commissa luporum*). Figura sa hidoasă se asociază cu viziunea – și *ea înfricoșătoare – a stâncil*or vuind de lătratul dulăilor ei verzui: *caeruleis canibus resonantia saxa*. Imaginea, deopotrivă vizuală și auditivă, evocă atât coloritul specific marin (***caeruleis*** *canibus*)[10], cât și ecoul sonor puternic produs „de aiurirea mării", *gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa* (*Aen*., III, 555) „uriaşul geamăt/ Al mării ce de stânci se tot izbeşte" (trad. G.I.T., p. 158). La rândul său, „hrăpăreţa Caribdă" (*implacata Charybdis*) este înfățișată ca o ființă fantastică, ce absoarbe într-însa cantități imense de apă, pentru a le proiecta apoi în slava cerului. Întregul arsenal al naturii, «toute la machinerie céleste et marine» (Saint-Denis 1935, 218-219) se pune în mișcare, pentru a ne oferi un tablou cât mai viu și sugestiv al unei realități malefice.

Hiperbolele se înșiră una după alta, sporind nemăsurat forța și dimensiunile teribilului fenomen: ***imo barathri*** *ter* ***gurgite vastos/ Sorbet*** *in abruptum* ***fluctus*** *rursusque* ***sub auras/ Erigit*** *alternos, et* ***sidera verberat unda*** (*Aen*., III, 421-423) „De trei ori, din a hăului bulboană,/ În fiecare zi ea soarbe-n pântec/ Nămeți de valuri, iar apoi le scuipă-n/ Văzduh, cu ele cerul împroşcându-l" (trad. G.I.T., p. 151); ***Tollimur in caelum*** *curvato gurgite, et idem/ Subducta* ***ad Manis imos desedimus*** *unda* (*Aen*., III, 564-565) „Boltindu-se vâltoarea, ne azvârle/ În slăvi; apoi, când se îndărăptează,/ La zeii Mani talazul ne scufundă" (trad. G.I.T., p. 159); *Ter* ***spumam elisam et rorantia vidimus astra*** (*Aen*., III, 567) „De trei ori am văzut, din izbitură/ Ţâşnita apă aştrii rourându-i" (trad. G.I.T., p. 159). Cât despre acest trei repetitiv (*ter*), de care Vergilius „abuzează" în pasajele sale marine, el sugerează, în contextul de față, revenirea periodică a valurilor, mișcările de flux și reflux ale apei, întrucât, după cum ne atrage

[10] Jacques André notează că *caerŭlĕus* (3) reprezintă calificativul obișnuit al divinităților sau vietăților marine (André 1949, 165).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

atenția Eugène de Saint-Denis, grozava Caribdă din miturile vechimii trebuie raportată la oscilația necontenită a mareelor (vezi Saint-Denis 1935, 222-223).

Manifestările ostile ale acvaticului sunt însă multiforme, aşa încât, dincolo de Scila și Caribda, se profilează alte noi pericole pentru navigatorii troieni: *Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris* (*Aen*., III, 569) „drumul/ Necunoscând, alunecăm spre ţărmul/ Ciclopilor" (trad. G.I.T., p. 159). De dimensiuni gigantice şi cu un singur ochi în frunte, ciclopii se numără şi ei printre acele „făpturi ameninţătoare care trăiesc în apă sau la marginea apei" şi al căror ţel comun „e să-i înhaţe pe oameni, să-i devoreze", pentru a-şi „astâmpăra pofta monstruoasă" (Delumeau 1986, 60). Artistul mantuan urmează şi aici modelul homeric, proiectând chipurile uriaşilor pe fundalul marin, dat fiind că «le décor marin offre un fond de tableau ideal à qui veut camper une silhouette» (Saint-Denis 1935, 232).

Iată-l, aşadar, mai întâi pe Polyphemus, spălându-şi ochiul rănit în largul mării (*ad* ***aequora*** *venit,/ Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem*) – o scenă ce trezeşte compasiunea, contrazisă însă imediat de violenţa comportamentului său ulterior, căci, îndată ce simte apropierea oamenilor, el răcneşte de se cutremură pământul şi marea (***pontus*** *et omnes/ Intremuere* ***undae****, penitusque exterrita tellu*s). În consecinţă, îşi fac apariţia şi fârtaţii lui, ale căror figuri, la fel de înspăimântătoare (*concilium* ***horrendum***), prind contur cu ajutorul unui cuvânt-cheie, cuvânt poziționat strategic în vers, ce îi imortalizează într-o atitudine definitorie (*lumine* ***torvo*** „cu însălbăticita lor privire")[11]: *Vix ea fatus erat summo cum monte videmus/ Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem/ Pastorem Polyphemum et litora nota petentem,/ Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum [...]./ Postquam altos tetigit* ***fluctus*** *et ad* ***aequora*** *venit,/ Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem/ Dentibus infrendens gemitu, graditurque per* ***aequor****/ Iam medium, necdum* ***fluctus*** *latera ardua tinxit [...]./ Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit./ Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas/ Nec potis Ionios* ***fluctus*** *aequare sequendo,/ Clamorem immensum tollit, quo* ***pontus*** *et omnes/ Intremuere* ***undae****, penitusque exterrita tellus/ Italiae curvisque immugiit Aetna cavernis./ At genus e silvis Cyclopum et montibus altis/ Excitum ruit ad portus et litora complent./ Cernimus astantis nequiquam lumine torvo/ Aetnaeos fratres caelo capita alta ferentis,/ Concilium horrendum* (*Aen*., III, 655-658, 662-665, 669-

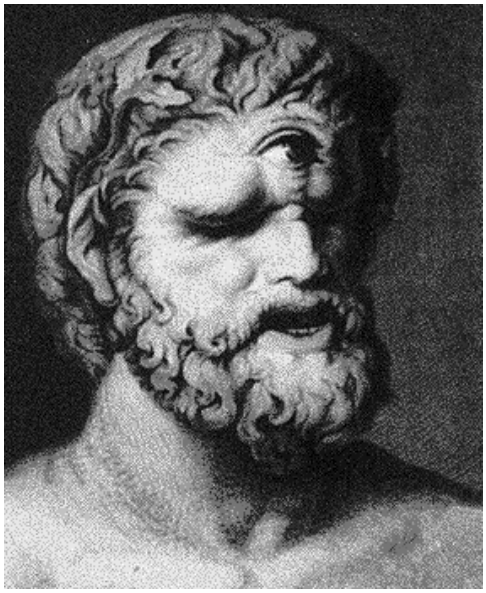

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein, ***Polyphemus*****, 1802**

[11] Vezi: «presque toujours est mis en relief, par rejet ou position à une place d'honneur, le mot qui fixe l'attitude» (Saint-Denis 1935, 233).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

679) „Abia sfârşise,/ Când iată că-l vedem pe Polifemus,/ Ciobanul, sus, pe creştet nalt de munte,/ Greoi urnindu-se printre mioare/ Spre ţărmurile bine cunoscute./ Dihanie cumplită, matahală,/ Cu chipul slut şi ochi strivit sub frunte [...],/ Când a ajuns la valurile-adânce,/ Spre largul liniştit înaintează/ Să-şi spele-acolo rana sângerândă/ Din golul ochiului cel smuls. El geme/ Din dinţi scrâşnind. Deşi pătruns-a-n apa/ Adâncă, valul încă nu-i atinge/ Vânjosul brâu [...]. Polifem ne simte/ Şi după glasul nost' şi-ntoarnă paşii./ Dar când îşi dete sama că nu-i modru/ Să găbuie corabia cu braţul,/ Un răcnet nemaipomenit el scoase,/ De care valurile, marea-ntreagă/ Cutremuratu-s-a; până-n străfunduri,/ Gemând, înspăimântatu-s-a pământul/ Italiei şi-n adâncate scorburi/ Mugit-a Etna. De pe munţii trufaşi/ De prin păduri se năpustesc Ciclopii:/ Tot soiul lor, stârnindu-se spre porturi,/ Împlut-au ţărmul. Îi vedem pe-ai Etnei/ Fârtaţi, urcând spre slavă frunţi semeţe;/ Neputincioşi stau unul lângă altul,/ Cu însălbăticita lor privire./ Sobor de groază" (trad. G.I.T., p. 163-164).

Corelat, în mentalul colectiv, cu asemenea monştri agresivi, care personifică ideea de primejdie şi moarte, necuprinsul lichid cunoaşte ades manifestări sălbatice ale „mâniei cosmice", ce fac din el „un anti-element, dimensiunea negativului şi locul tuturor pierzaniilor" (Bachelard 1997, 233). Furtuna care se abate asupra troienilor imediat după plecarea lor din Sicilia şi care îi aruncă pe coasta Libiei, în regatul Didonei (vezi *Aen*., I, 81-123)[12], este o atare manifestare malefică – pe o mare invadată de o beznă funestă (***ponto*** *nox incubat atra*): *Eripiunt subito nubes caelumque diemque/ Teucrorum ex oculis:* ***ponto*** *nox incubat atra./ Intonuere poli et crebris micat ignibus aether/ Praesentemque viris intentant omnia mortem* (*Aen*., I, 88-91) „Au şi răpit, şi cerul şi lumina,/ Din a troienilor privire, norii./ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlpâie de fulgerele dese/ Şi preajma doar de moarte le vorbeşte/ Bărbaţilor, de moartea ce-i de faţă" (trad. G.I.T., p. 37-38).

Însă, odată cu sosirea teucrilor în Hesperia, aceeaşi mare îi întâmpină senină, licărind molcom sub razele lunii, ce îşi „ridică discul splendid în imperiul de lumine,/ Mării mândre poleindu-i pânzăriile-i de-azur" (Eminescu, *Memento mori*). Este un joc de răsfrângeri şi unduiri, reprodus de un poet fascinat, precum bardul nostru romantic, de „efectele lunare" şi de atmosfera „de mister şi de vrajă" a astrului nocturn (Papu [1967], 54-55): *Aspirant aurae in noctem nec candida cursus/ Luna negat, splendet tremulo sub lumine* ***pontus*** (*Aen*., VII, 8-9) „Spre toiul nopţii brizele respiră/ Şi-o lună albă drumul înlesneşte/ Pe marea poleită-n unduire" (trad. G.I.T., p. 329).

Iar în fragmentul imediat următor, tot la începutul cărţii a VII-a, Vergilius zugrăveşte peisajul marin în lumina trandafirie a aurorei (*rubescebat radiis* ***mare***). Suprafaţa apei, ce reflectă lumina matinală, într-o stare de acalmie şi imobilitate absolută, evocă transparenţa, strălucirea şi încremenirea statuară a unui bloc sclipitor de marmură[13]. Privelişte aceasta feerică însoţeşte „momentul revelaţiei: ivirea ţărmului predestinat", în care pribegii dardani descoperă, cu încântare, un minunat paradis terestru (Petecel 1980, 233) – moment surprins într-un tablou aparţinând lui Claude Lorrain (Gellée): *Jamque rubescebat radiis* ***mare*** *et aethere ab alto/ Aurora in roseis*

[12] Pentru un comentariu al tempestei din cartea I, vezi Subi 2017, 39-46.

[13] G.I. Tohăneanu comentează multiplele calităţi ale marmurei într-un studiu consacrat acestui laitmotiv în creaţia eminesciană (Tohăneanu1965, 176, 181).

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

fulgebat lutea bigis,/ Cum venti posuere omnisque repente resedit/ Flatus, et in lento luctantur ***marmore*** *tonsae* (*Aen*., VII, 25-28) „Se rumenea de raze marea; dinspre/ Tării, aurie, Aurora luce-n/ Trandafiriu-i car; se potoleşte/ Vântoasa; orice boare încetează,/ Iar truda vâslelor se săvârşeşte/ Pe-o mare mărmurie, liniştită" (trad. G.I.T., p. 330).

Lucrate astfel în tonuri contrastante – când sumbre, mohorâte, când vii şi luminoase –, dar mereu remarcabile prin imaginile create, marinele vergiliene ne dezvăluie un artist al nuanțelor (vezi Saint-Denis 1935, 239), fermecat de înmiitele chipuri ale mării: un veritabil *Virgilius Maritimus*, cum îl numește Eugène de Saint-Denis (Saint-Denis 1935, 226).

Referinţe bibliografice

André, J. 1949. Étude sur les termes de couleur dans la langue latine. Paris: Librairie C. Klincksieck.

Bachelard, Gaston. 1997. *Apa şi visele. Eseu despre imaginaţia materiei*. Traducere şi tabel bibliografic de Irina Mavrodin. Bucureşti: Editura Univers.

Baran, Neculai V. 1983. *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin* (*Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation*), in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York: Walter de Gruyter, p. 321-411.

Brouillard, Michel. [2012]. *Les couleurs dans la poésie latine au premier siècle avant J.-C*, Paris, p. 1-23 (http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/MBrouillard.pdf, consultat 13.11. 2018).

Catullus. [1999]. *Carmina*. Traducere, studiu introductiv şi note de Teodor Naum. [Bucureşti]: [Editura Teora].

Delumeau, Jean. 1986. *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*. Volumul I. Traducere, postfaţă şi note de Modest Morariu. Bucureşti: Editura Meridiane.

Edgeworth, R. J. 1979. *Associative Use of Color in the* ***Aeneid***, in *The Classical World,* 73, p. 167-170.

Guţu, G. 1983. *Dicţionar latin-român*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Guţu, G. 1970. *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*. Bucureşti: Editura Univers.

Homer. *Odysseia*. [1997]. Traducere în hexametri, cu o postfaţă, o bibliografie esenţială şi indici de Dan Slușanschi. [Bucureşti]: Paideia.

Ovidius, Publius Naso. [2001]. *Opere*. [Chişinău]: [Editura Gunivas].

Papu, Edgar. [1967]. Prefaţă la Vergiliu. *Eneida*. Traducere de Eugen Lovinescu. Text revăzut şi note de Eugen Cizek. Prefaţă şi note finale de Edgar Papu. [Bucureşti]: Editura Tineretului.

Pelletier-Michaud, Lydia. 2007. *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*. Mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.). Département des Littératures, Faculté des Lettres. Université Laval. Quebec.

Petecel, Stella. 1980. Note la Vergilius. Eneida. Ediţie critică. Traducere de George Coşbuc. Ediţie îngrijită, note şi prefaţă de Stella Petecel. Bucureşti: Editura Univers.

Price, Thomas R. 1883. *The color-system of Vergil*, in „The American Journal of Philology", vol 4, nr. 1, p. 1-20.

Quicherat, L. 1846. *Thesaurus poeticus linguae latinae*. In quo universa vocabula a poetis Latinis usurpata collegit, digessit, explicavit L. Quicherat, in Academia Parisiensi aggregatus professor. Paris: Hachette.

Saint-Denis, E. de. 1935. *Le rôle de la mer dans la poésie latine*. Thèse pour le doctorat ès lettres présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Paris. Lyon: Bosc Frères, M. & L. Riol Imprimeurs-Éditeurs.

Schulbaum, Sophie 1930-1931. *La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile*, in *Eos*, XXXIII, p. 117-135.

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)

Subi, Maria. 2017. *Priveliști marine în Eneida vergiliană (Marine Sceneries in Vergil's Aeneid)*, in AUT, Seria Ştiinţe Filologice, nr. 55, p. 39-46.

Tohăneanu, G.I. 1965. *Studii de stilistică eminesciană*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Vergilius, Publius Maro. 1994. *Eneida*. Prefaţă şi traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu. Note şi comentarii, glosar: Ioan Leric. Timişoara: Editura Antib.

Surse electronice:

http://www.thelatinlibrary.com/

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederick_van_Valckenborch_Landschap_met_de_schipbreuk_van_Aeneas.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Heinrich_F%C3%BCssli_054.jpghttp://www.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polyphemus.png

BDD-A31327
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.190 (2026-10-09 01:50:42 UTC)